

Zaprimljeno: 09.03.2010.

Izvorni znanstveni članak

UDK: 376 – 056. 49

RAZVOJ UPITNIKA ZA PROCJENU DOŽIVLJAJA NEFORMALNE STIGMATIZACIJE MALOLJETNIKA DRUŠTVENO NEPRIHVATLJIVOG PONAŠANJA (UNS-D)

Željka Kamenov

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Marijana Majdak

Sveučilište u Zagrebu

Pravni fakultet

Studijski centar socijalnog rada

SAŽETAK:

Cilj istraživanja bio je razvoj upitnika za procjenu razine neformalne stigmatizacije maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja, te ispitivanje doživljaja neformalne stigmatizacije maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja od osoba iz okoline.

Istraživanje je provedeno u dvije faze, primjenom kvalitativne i kvantitativne metodologije. U prvoj fazi su provedene fokusirane grupe s maloljetnicima društveno neprihvatljivog ponašanja koji se nalaze u institucionalnom tretmanu ($N=32$), a na temelju njihovih izjava sastavljen je inicijalni upitnik neformalne stigmatizacije (42 čestice). U drugoj fazi je integralni upitnik primijenjen na uzorku od 272 maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja s izvaninstitucionalnim i institucionalnim mjerama, te je provedena psihometrijska analiza i konstruirana finalna verzija upitnika.

Upitnik neformalne stigmatizacije sastoji se od ukupno 30 čestica i ima visoku pouzdanost ($\alpha = .94$). Viši rezultati na upitniku označavaju više iskustva i doživljaja neformalne stigmatizacije od osoba iz okoline. Faktorskom analizom dobivena su četiri faktora: Strah i negativna očekivanja od drugih, Ponižavanje i odbacivanje od okoline, Negativna percepcija od nastavnika i Negativna percepcija od roditelja i rođaka. Računanjem rezultata na pojedinoj dimenziji moguće je dobiti podatke o iskustvu i doživljaju stigmatizacije od pojedinih osoba iz okoline (roditelji, rođaci, vršnjaci, prijatelji, nastavnici, susjedi).

Rezultat dobiven na konstruiranom Upitniku neformalne stigmatizacije pokazuje da su maloljetnici koji su jače formalno stigmatizirani (institucionalna mjera) ujedno i više neformalno stigmatizirani od osoba iz svoje okoline. Između maloljetnika s izvaninstitucionalnim mjerama (prije provedenog sudskog postupka i nakon provedenog sudskog postupka) nema statistički značajne razlike. Maloljetnici doživljavaju najviše negativne percepcije od nastavnika, roditelja i rođaka, ali izvještavaju i o ponašanjima koja ukazuju na strah i negativna očekivanja od ostalih iz okoline.

Ključne riječi: neformalna stigmatizacija, maloljetnici društveno neprihvatljivog ponašanja, razvoj upitnika

UVOD

Stigmatizacija je posljedica negativnog etiketiranja (obezvredivanje etiketirane osobe, ponašanje prema toj osobi u skladu s pridodanom etiketom) (Goffman, 1963). Društvo i njegovi članovi određuju koja ponašanja i kakvi ljudi se negativno percipiraju/etiketiraju, odnosno stigmatiziraju. Stigmatizirana osoba suočena je s mnogim negativnim reakcijama

od okoline, a to može utjecati na njezin identitet, posebno ako se radi o djeci i mladima.

Najčešće govorimo o dva oblika stigmatizacije: formalnom i neformalnom. Maloljetnici društveno neprihvatljivog ponašanja stigmatizirani su formalno ako je kazneno djelo koje su počinili otkriveno i izrečena mjera. Ako se radi o teškoj i ozbiljnijoj mjeri (veća formalna stigmatizacija) i neformalna

stigmatizacija od osoba iz okoline, npr. roditelja, rođaka, vršnjaka, prijatelja, nastavnika, susjeda i sl. će biti veća. Neka istraživanja (Harris, 2006, Adams i sur. 2003) dolaze do rezultata da je neformalna stigmatizacija puno jačeg intenziteta jer se radi o stigmatiziranju od važnih osoba s kojima je maloljetnik češće i više u kontaktu.

Formalnu stigmatizaciju maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja u Hrvatskoj možemo promatrati kroz reakcije društva/zakona, a u slučaju maloljetnih počinitelja kaznenih djela formalnu stigmatizaciju određuje u prvom redu Zakon o sudovima za mladež (Zakon o sudovima za mladež, 1998).

Prema Zakonu o sudovima za mladež u Hrvatskoj mjere koje sud može izreći maloljetnicima ovise o njihovoj dobi i stručnoj procjeni profesionalaca u Centrima za socijalnu skrb, Državnom odvjetništvu i sudu, te drugim relevantnim institucijama (Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba i sl.).

Među mladima koji krše zakon postoje tri dobne skupine koje imaju različit pravni status. Djeca do 14. godina života ne odgovaraju za počinjeno kazneno djelo, te se u njihovom slučaju mjere izriču prema njihovim roditeljima, odnosno zakonskim skrbnicima u skladu sa Obiteljskim zakonom (162/98, 116/03 i 17/04) i Zakonom o socijalnoj skrbi (73/97, 27/01, 59/01, 82/01, 103/03). Mladi od 14. do 16. godina (mlađi maloljetnici) uživaju zaštitu i pogodnosti koje društvo daje djeci, jer im se mogu izricati samo odgojne mjere. Mladi od 16. do 18. godina (stariji maloljetnici) odgovaraju za počinjeno kazneno djelo i njima se uz odgojne mjere može izreći i maloljetnički zatvor i sigurnosne mjere. Mlađim punoljetnicima (18-21. godina) koji su također obuhvaćeni ovim zakonom pod određenim uvjetima mogu se izricati sve već navedene mjere uključujući i kaznu zatvora (čl. 4. Zakon o sudovima za mladež, 1998).

Odgojne mjere koje se mogu izreći maloljetnicima su: sudski ukor, posebne obveze, upućivanje u centar za odgoj, pojačana briga i nadzor, pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi, upućivanje u odgojnu ustanovu, upućivanje u odgojni zavod i upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu (čl. 6 Zakona o sudovima za mladež, 1998). S obzirom na nastojanje da se prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela pristupa na način da im se pomogne u odgoju i obrazovanju, a da ih se pritom što manje stigmatizira posebno mjesto pridaje se alternativnim mjerama. U takve mjere ubrajamo primjenu nekog od načela svrhovitosti, posebne obveze i izvansudsku nagodbu.

Karakterizira ih ne stigmatizirajući pristup jer se nalažu maloljetniku već u prethodnom postupku, pa maloljetnik nije evidentiran na sudu već samo pri Državnom odvjetništvu koje vodi prethodni postupak. Nadalje, maloljetnik se ne izdvaja iz njegove prirodne okoline već je uključen u zajednicu, ali mu Državno odvjetništvo može naložiti neke posebne obveze. Načelo svrhovitosti može se primijeniti u prethodnom postupku ako se radi o kaznenom djelu za koje je zapriječena kazna do 5 godina i kada su maloljetnikov život i okolnosti počinjenja kaznenog djela takvi da ne bi bilo svrhovito da ga se provodi u sudski postupak. Vrste oportuniteta koje u našem zakonu prema maloljetnicima postoje su: bezuvjetni oportunitet čl. 63., uvjetovani oportunitet čl. 64. i oportunitet kada je izvršenje mjere u tijeku čl. 65. (Zakon o sudovima za mladež, 1998).

Uz primjenu načela oportuniteta /svrhovitosti od 2000. godine provodi se i izvansudska nagodba čiji cilj je: pomirenje između maloljetnog ili mladog punoljetnog počinitelja kaznenog djela i žrtve i uspostava socijalnog mira (Cvjetko, 2003).

Uz ovakve načine postupanja prema maloljetnicima unutar Zakona o sudovima za mladež primjenjuju se i izvaninstitucionalne mjere (nakon provedenog sudskog postupka, dakle maloljetnik je evidentiran, ali nije izdvojen iz obitelji), te institucionalne mjere (upućivanje u odgojni dom, odgojnu ustanovu i odgojni zavod nakon provedenog sudskog postupka). Institucionalne mjere karakterizira izdvajanje maloljetnika iz njegove okoline i smještanje u ustanovu koje sud može odrediti na određeno vrijeme, a to je od najmanje šest mjeseci do najviše tri godine (ovisno o kojoj se mjeri radi).

Primjena alternativnih mjera koje zakonodavstvo u Hrvatskoj danas favorizira bila je potaknuta rezultatima nekih istraživanja o tome kako etiketiranje (formalno i neformalno), odnosno stigmatizacija utječe na daljnje ponašanje maloljetnih počinitelja kaznenih djela. Kaplan i Johnson (1991) potvrđuju da negativne društvene sankcije kao odgovor na društveno neprihvatljivo ponašanje imaju direktne i indirektne posljedice na samopoštovanje i kasnije devijantno ponašanje (kroz druženje s devijantnim skupinama). Neka istraživanja povezuju negativno etiketiranje s problemima u školovanju i oslabljenim šansama u pronalasku posla i daljnjem životu (Bowditch 1993, Sweeten 2006). Adams i sur. (2003) dolaze do rezultata da maloljetni počinitelji kaznenih djela koji primaju veći broj negativnih etiketa iskazuju više i učestalije delinkventno ponašanje. Bernburg i Krohn (2003) nalaze da društvene intervencije u mladosti imaju značajan utjecaj na

kriminalitet u ranoj odrasloj dobi, a taj utjecaj je djelomično određen smanjenim životnim šansama u području školovanja i obrazovnih postignuća, te zaposlenja onih prema kojima su bile poduzimane ranije intervencije od ustanova društvene kontrole.

Teorije o etiketiranju

Teorijsko utemeljenje ovakvih empirijskih pokazatelja nalazi se u sociološkim teorijama objašnjenja maloljetničke delinkvencije, posebno u teorijama etiketiranja. Prema teorijama etiketiranja, društvene reakcije određuju koje ponašanje se smatra kriminalnim ili konvencionalnim, određenjem da je neko ponašanje kazneno djelo stvaraju mogućnost stigmatizacije, te na taj način mogu doprinijeti razvoju društveno neprihvatljivog ponašanja

Začetnik prvonastale teorije etiketiranja je G. H. Mead (1863.-1931.), a sljedbenici Becker, H., Lemert, E. i Tannenbaum, F. Teorija etiketiranja doživjela je mnoga previranja, a danas govorimo o nekoliko pravaca teorije etiketiranja od kojih su za naše istraživanje važna dva: utemeljena teorija etiketiranja (*grounded labeling theory*, osnivači: Glasser i sur. 1967, prema Melossi, 1985; Matsueda i Heimer, 1994, prema Bartush i Matsueda, 1996; Brown, 1999) i teorija posramljivanja (*shaming theory*, osnivač je Braithwaite, J. 1989).

Prema **utemeljenoj teoriji etiketiranja** proces etiketiranja može pojačati devijantno ponašanje uvažavajući perspektivu simboličkog interakcionizma (ljudi se ponašaju u skladu s time kako drugi određuju društveni red i njihovu ulogu u njemu, a kroz proces preuzimanja uloga mladi mogu povjerovati ili reflektirati procjene drugih o sebi) (Matsueda, 1992, prema Hirschfield, 2004). Ponašanje u skladu s time kako ih drugi vide mlade može navesti da se ponašaju na devijantan način umjesto na prosocijalni (Maruna, 2001). Istovremeno percepcija mladih kao „problematičnih“ može osobe iz njihove okoline (predstavnike vlasti, nastavnike, ravnatelje i poslodavce) potaknuti da ih kazne, isključe ili negativno procjenjuju. Takve reakcije mogu dovesti do nagomilavanja nepovoljnosti (Sampson i Laub, 1997, prema Hirschfield, 2004) ili uključivanja u kriminalne mreže (Hagan, 1993, prema Hirschfield, 2004). S obzirom da se sve odvija preko koncepta samopoimanja i samopoštovanja, tj. slike o sebi koju su ti mladi stvorili važno je da etiketiranje, tj. stigmatizacija zadovolji neke preduvjete da bi se etiketa održala: prvo, delinkvent i njegovo društveno okruženje mora prepoznati etiketu kao dio delinkventovog moralnog karaktera; drugo, pona-

šanje osoba iz njegovog društvenog okruženja treba signalizirati da je delinkventu pripisana negativna etiketa; treće, delinkvent mora (svjesno ili nesvjesno) razumjeti i prihvatiti etiketu i ponašati se u skladu s njom (Matsueda i Heimer, 1994). Proces etiketiranja određen je i brojnim društvenim faktorima uključujući kako zajednica percipira formalno sankcioniranje, jesu li društvene norme prihvaćene od većine pripadnika, od kojeg stupnja je neko djelo kršenje tih normi i koliko su društvene vrijednosti usvojene kod kažnjenika i njegovih značajnih drugih.

U svrhu razvoja utemeljene teorije etiketiranja provedena su mnoga istraživanja (Harris, 1976, Pettit i Western, 2003, Braman, 2002, Pager, 2003, Travis, 2002, prema Hirschfield, 2004) koja su potvrdila da je provođenje kazne zatvora povezano s gubitkom samopoštovanja i da ljudi na sve načine pokušavaju prikriti da je netko njihov u zatvoru (jer pravosuđe i mediji stigmatiziraju zatvorenike, a to djeluje i na ostale društvene institucije i elemente: školu, posao i bezbrojne civilne i društvene institucije koje sve rutinski i legalno diskriminiraju formalno etiketirane kažnjenike).

Prema **teoretičarima posramljivanja** sram kao osjećaj koji se javlja vezano uz etiketiranje i stigmatizaciju može biti dobar ili loš, a ima ključan utjecaj na razvoj identiteta, savjesti i digniteta. Loš sram (formalno etiketiranje, osramoćenje) vodi stigmatizaciji koja povećava rizik za vršenje kaznenih djela, a dobar - ne stigmatizirajući (posramljivanje od važnih bliskih osoba s kojima smo svakodnevno u kontaktu) može djelovati poticajno za promjenu ponašanja i reintegraciju.

Kada govori o tom pozitivnom ili dobrom posramljivanju Braithwaite (1989) govori o rekonstruiranoj teoriji posramljivanja koju naziva „reintegrative shaming theory“ (ozdravljajuća, koja vodi k poboljšanju i prestanku činjenja kaznenih djela) (prema Ahmed i sur., 2001). Zdravo posramljivanje znači izražavanje neodobravanja nekog ponašanja, ali s poštovanjem prema osobi i nastojanjem da se zaštiti identitet mlade osobe, a prati ga postupak opraštanja. Teoretičari ovih teorija zastupaju mišljenje da ako su mladi jače povezani s bliskim osobama (roditelji, prijatelji) i od njih dožive „zdravo“ posramljivanje (ograničenog trajanja), onda to može biti ozdravljujuće. Stigmatizacija znači neodobravanje osobe, a ne ponašanja što kod stigmatizirane osobe stvara loš osjećaj prema sebi i dovodi do izopćenog ili „poganog identiteta“ (Ahmed i sur., 2001). Osobi koja je stigmatizirana ograničene su legalne mogućnosti ostvarenja nekih ciljeva, a to ju potiče

da se udruži s drugima koji su u sličnim situacijama i koji će prihvatiti njeno ponašanje, što dalje pojačava i potiče vršenje kaznenih djela (pribjegavanje subkulturalnim grupama).

Braithwaitova teorija ozdravljajućeg posramljivanja u posljednjem desetljeću postala je vrlo popularna. Nju potkrepljuju razna istraživanja (Tyson, 2007, Botchkovar i Tittle, 2006) koja su imala velik utjecaj na pravosuđe i pravne norme koje uređuju odnos prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela. Zastupaju da je smanjenje ili prestanak delinkventnog ponašanja moguće ako je sram ozdravljajući i ako su primijenjene tehnike i načini suočavanja počinitelja i žrtve u skladu sa štetom koju je uzrokovao uz postupke opraštanja (izvansudska nagodba).

U novije vrijeme provedena su brojna istraživanja u okviru ove teorije (Makkai i Braithwaite, 1994, Ahmed, 2001, Hay, 2001, Tittle, Bratton i Gertz, 2003, Ahmed i Braithwaite, 2005, Harris, 2006, prema Harris, 2006) koja potvrđuju da je najučinkovitiji pristup počiniteljima kaznenih djela upravo taj koji sadrži reintegrativno posramljivanje (alternativne mjere). U tom smislu važan je odnos i uloga vršnjaka, prijatelja, rodbine i onih s kojima je maloljetnik najviše i najčešće u kontaktu.

Istraživanja o etiketiranju maloljetnih počinitelja kaznenih djela

Hrvatska je pristupila primjeni alternativnih i nestigmatizirajućih mjera prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela iako istraživanja o stigmatiziranosti maloljetnih počinitelja kaznenih djela kod nas nisu provedena. U stranoj literaturi u posljednjih 30 godina nalazimo nekoliko istraživanja vezanih uz etiketiranje maloljetnih počinitelja kaznenih djela. Ona uglavnom ukazuju da je delinkventno ponašanje etiketirano, te da etiketa maloljetnog počinitelja kaznenih djela ima negativan učinak na maloljetnikov razvoj (zabilježen je češći recidiv delinkventnog ponašanja i veće neformalno etiketiranje / roditelji, vršnjaci, susjedi). Također, zabilježeno je da neformalno etiketiranje ima jači utjecaj na psihički razvoj nego formalno.

Istraživanja o etiketiranosti/stigmatiziranosti maloljetnih počinitelja kaznenih djela koja razmatraju o tome od kojih osoba je stigmatizacija najveća (Ericson, 1977, prema Farrington, Osborn i West, 1978) dolaze do zaključka da manje stigmatiziramo maloljetnog počinitelja kaznenog djela ako smo s njime imali osobni kontakt i upoznali ga. Prema tome obitelj i najprisnije osobe manje

će stigmatizirati maloljetnog počinitelja kaznenog djela u svojoj užoj okolini nego ostali koji imaju s njime manje kontakata. Članovi obitelji svjesni su i mnogih drugih činjenica o počinitelju koje im pomažu da to kriminalno djelo koje je maloljetnik počinio promatraju kao nekarakteristično za njega i njegov „pravi identitet“. Ericson (1977, prema Farrington, Osborn i West, 1978) dolazi do rezultata da maloljetni počinitelji kaznenih djela doživljavaju najveću toleranciju i prihvaćanje od prijatelja, a najviše stigmatiziranja od policije i poslodavca, ali i od socijalnih radnika kojima se trebaju javljati jer socijalni radnici imaju ulogu kontrolora koja dominira nad ulogom pomagača u reintegraciji.

Kasnija istraživanja potvrđuju navedene rezultate, ali i produbljuju analizu o doživljaju etiketiranosti iz perspektive etiketiranog (Morash, 1982, prema Farrington, 1986). Prema tim istraživanjima roditelji i prijatelji najznačajniji su kao podrška mladima, a policija i susjedi nisu visoko rangirani prema značajnosti glede podrške maloljetniku. Iz tog razloga je i mladima više stalo do mišljenja roditelja i prijatelja, smatraju da je njihovo mišljenje vjerodostojnije od mišljenja policije i susjeda, a time reakcije i ponašanje roditelja i prijatelja imaju i veći učinak (pozitivni ili negativni) na samopoimanje mlade osobe. U nastojanju obrane samopoimanja mladi nastoje umanjivati važnost toga kako ih vide osobe koje ih stigmatiziraju (njihovo mišljenje manje im je važno i nije im vjerodostojno). Istraživanje Ekland-Olson i suradnika iz 1984. (prema Farrington, 1986) pokazalo je da međusobne veze i odnosi (socijalna mreža) utječu na percepciju i strah od formalne kazne. Strah od kazne u početnoj fazi npr. dilažnja droge ovisi o tome kakav će utjecaj kazna imati na vrijednosti povezane sa odnosima s bliskim osobama. Sve većim uključivanjem u dilažnje droge takve veze i odnosi slabe dok odnosi s drugim dilerima jačaju, tako da strah od stigmatiziranja postaje manji. Strah od stigme bliskih i važnih osoba zamjenjuje se strahom da će kazna ugroziti mrežu odnosa o kojoj ovisi uspješno dilažnje. Prema tome, Ekland-Olson i suradnici 1984. (prema Farrington, 1986) zaključuju da etiketiranje može utjecati na povećanje delinkventnog ponašanja, ali i na njegovo smanjenje. Iz ovih nalaza proizlazi i pitanje efikasnosti kazne. Ako kazna može predstavljati prijetnju mreži odnosa, onda bi možda upravo prijetnja kaznom mogla utjecati na to da se maloljetnik okrene društveno prihvatljivom ponašanju. Bitno je da zakonodavstvo u slučaju mladih vodi računa o tome da kazna i stigmatiziranje ne prijeći put društveno prihvatljivim putovima reintegracije.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja bio je razviti upitnik kojim bi se ispitivao doživljaj neformalne stigmatizacije maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja od osoba iz njihove okoline, te pomoću konstruiranog upitnika ispitati razinu neformalne stigmatizacije maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja s izvaninstitucionalnim i institucionalnim mjerama.

Vezano uz razinu neformalne stigmatizacije maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja, postavili smo hipotezu da će maloljetnici prema kojima je zbog počinjenog kaznenog djela primijenjeno načelo oportuniteta, a koji su manje formalno stigmatizirani od ostalih sudionika (jer nisu bili u postupku pred sudom), iskazivati i o najmanjem doživljaju neformalne stigmatizacije u odnosu na maloljetnike kojima je izrečena neka od izvaninstitucionalnih ili institucionalnih mjera (veća formalna stigmatizacija, nakon provedenog sudskog postupka) ili maloljetnike koji su zbog društveno neprihvatljivog ponašanja smješteni u instituciju.

METODA

Istraživanje je provedeno tijekom 2007. i 2008. godine u okviru projekta MZOŠ „Djeca, mladi, obitelji i socijalni razvoj Hrvatske“, a za potrebe izrade disertacije pod naslovom „Stigmatiziranost i slika o sebi maloljetnih delinkvenata“.

Uzorak

U prvom dijelu istraživanja (razvoj inicijalnog upitnika) sudjelovali su korisnici ustanova za mlade s društveno neprihvatljivim i delinkventnim ponašanjem Doma za odgoj djece i mladeži u Karlovcu i Odgojnog doma Pahinsko u Ivancu. Iz svake ustanove sudjelovalo je po 16 maloljetnika (dvije fokusne grupe sa po 8 sudionika), dakle ukupno 32 sudionika.

U drugom dijelu istraživanja (razvoj konačnog upitnika i ispitivanje doživljaja neformalne stigmatizacije) sudjelovalo je 272 maloljetnika muškog spola u dobi od 14 do 21 godine, podijeljenih u dvije skupine:

A. Prigodni uzorak maloljetnika u dobi 14-21 godina (ukupno 146 sudionika) kojima je zbog počinjenog kaznenog djela naložena posebna obveza ili izrečena **izvaninstitucionalna mjera**:

- A1 = maloljetnici prema kojima je primijenjeno načelo uvjetovanog oportuniteta te im je naložena neka od posebnih obveza: upućivanje u savjetovalište za prevenciju ovisnosti

grada Zagreba, upućivanje u savjetovalište pri Centru za socijalnu skrb, humanitarni rad, popravak ili nadoknada štete (89 sudionika)

- A2 = maloljetnici s izrečenim izvaninstitucionalnim mjerama nakon provedenog sudskog postupka: upućivanje u savjetovalište za prevenciju ovisnosti grada Zagreba, upućivanje u savjetovalište pri Centru za socijalnu skrb, humanitarni rad, pojačana briga i nadzor, pojačana briga i nadzor uz humanitarni rad, pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u Centru za odgoj, sudski ukor i uvjetna kazna zatvora (57 sudionika).

B. Prigodni uzorak maloljetnika u dobi 14-20 godina (ukupno 126 sudionika) koji su zbog društveno neprihvatljivog ponašanja smješteni u slijedeće **institucije** (Dom za odgoj djece i mladeži u Osijeku, Dom za odgoj djece i mladeži u Karlovcu, Dom za odgoj djece i mladeži u Splitu, Odgojni dom u Ivancu – Pahinsko i Odgojni dom u Malom Lošinj):

- B1 = nakon provedenog sudskog postupka zbog počinjenog kaznenog djela (84 sudionika)
- B2 = temeljem rješenja Centra za socijalnu skrb (42 sudionika).

Postupak

Da bi se ispitao doživljaj neformalne stigmatizacije maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja najprije su provedene fokusne grupe s korisnicima ustanova za mlade s društveno neprihvatljivim i delinkventnim ponašanjem. Sudionicima fokusnih grupa unaprijed je bilo rečeno da će razgovarati o tome kako oni doživljavaju i osjećaju da se određene osobe iz njihove okoline ponašaju prema njima od trenutka kada su se ponašali društveno neprihvatljivo ili počinili kazneno djelo zbog čega su smješteni u ustanovu. Pitanja koja su bila postavljena u fokusnim grupama bila su vezana uz osobno iskustvo o njihovom statusu maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja (reakcija bliskih osoba: roditelja, obitelji, djevojke, prijatelja, vršnjaka, razreda, nastavnika i škole, susjeda i ljudi iz mjesta u kojem žive te njihovi osjećaji kao posljedica reakcija drugih prema njima).

Na osnovi materijala snimljenog tijekom razgovora u fokusnim grupama ispisane su tvrdnje u obliku opisa ponašanja različitih osoba koje su sudionici navodili. Izbačene su redundantne tvrdnje, a preostale 42 tvrdnje predstavljale su čestice u inicijalnoj, integralnoj verziji skale. Čestice su pore-

dane slučajnim redoslijedom te je uz svaku česticu pridružena skala s ponuđenim odgovorima od 1 (uopće se ne odnosi na mene) do 5 (u potpunosti se odnosi na mene).

Drugi dio istraživanja obuhvaćao je primjenu inicijalnog upitnika na uzorku maloljetnika s društveno neprihvatljivim ponašanjem. Kvantitativni podaci za skupinu maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja kojima su naložene posebne obveze ili izrečene izvaninstitucionalne mjere prikupljeni su primjenom upitnika u manjim grupama ili individualno pri Općinskom Državnom odvjetništvu grada Zagreba, pri Centrima za socijalnu skrb u Zagrebu i pri Centru za prevenciju ovisnosti grada Zagreba. Podaci za skupinu maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja koji su se nalazili u institucijama prikupljeni su istim postupkom u ranije navedenim ustanovama.

Obrada podataka

Istraživanje je provedeno u dvije faze: u prvoj fazi nakon provedenih fokusiranih grupa podaci su obrađeni kvalitativnom analizom sadržaja kojom smo dobili 42 čestice. Primjenom upitnika sastavljenog od 42 čestice na uzorku od 272 maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja dobiveni su rezultati koji su obrađeni kvantitativnim metodološkim postupcima: psihometrijskom analizom, t-testom i analizom varijance.

REZULTATI

Metrijske karakteristike Upitnika neformalne stigmatizacije

Na temelju odgovora 272 maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja koji su popunjavali inicijalni upitnik provedena je analiza čestica i konstruirana konačna verzija instrumenta. Čestice su odabrane na osnovi dva kriterija: korelacije odgovora na pojedinoj čestici s ukupnim rezultatom na upitniku te faktorske analize i zasićenja svake čestice na pojedinom faktoru.

Od 42 početno predložene tvrdnje izbačeno je 12 tvrdnji koje su s ukupnim rezultatom korelirale manje od .30 te je zatim ponovno izračunata korelacija s ukupnim rezultatom za preostalih 30 tvrdnji. Provedena faktorska analiza metodom glavnih komponenata s Varimax rotacijom rezultirala je s 4 interpretabilna faktora koji zajedno objašnjavaju oko 58% varijance. Prvi faktor, koji smo nazvali „Strah i negativna očekivanja od okoline” objašnjava 17,33% varijance, a čini ga 9 čestica koje opisuju odbacivanje i izbjegavanje kontakta s ispitanicima, nepovjerenje

i očekivanje problematičnog ponašanja od susjeda i roditelja, prijatelja iz kvarta. Drugi faktor nazvali smo „Ponižavanje i odbacivanje od okoline” - 11 čestica na ovom faktoru objašnjava 17,25% varijance, a sadržajno se odnose na odbacivanje i zgražanje prijatelja i vršnjaka, nazivanje pogrdnim imenima i ponižavanje od nekih prijatelja, izbjegavanje i ruganje od nekih iz razreda, nazivanje pogrdnim imenima od susjeda i zabranjivanje svojoj djeci da se druže s njima. Ukupno 4 čestice koje se odnose na loš odnos nastavnika prema ispitanicima grupirale su se u treći faktor koji smo nazvali „Negativna percepcija od nastavnika”, a koji objašnjava 12,27% varijance. Četvrti faktor nazvan „Negativna percepcija od roditelja i rođaka” objašnjava preostalih 11,03% varijance, a sastoji se od 6 čestica koje se sadržajno odnose na odbacivanje od članova obitelji tj. roditelja i rođaka. Kao što je vidljivo u Tablici 1, svih 30 tvrdnji dovoljno visoko koreliraju s ukupnim rezultatom, a ujedno su visoko saturirane s pojedinim od 4 ekstrahirana faktora.

Provjerom korelacije između faktora pokazalo se da svi faktori međusobno koreliraju umjereno visoko, a prva dva faktora čak i visoko, što je prikazano u Tablici 2. Cronbachov alpha koeficijent za ukupni upitnik je .94 što ukazuje na visoku pouzdanost tipa unutarnje konzistencije. Za svaki faktor pojedinačno alpha iznosi: .83 za F1 na 9 čestica, zatim .87 za F2 na 11 čestica, za F3 iznosi .88 na 4 čestice, a za F4 iznosi .76 na 6 čestica. Ako se uzme u obzir da vrijednost koeficijenta raste ako raste broj čestica upitnika, očekivano je da subskele imaju niže koeficijente pouzdanosti u odnosu na cijeli Upitnik neformalne stigmatizacije. Međutim, pouzdanost svih dimenzija Upitnika neformalne stigmatizacije je na zadovoljavajućoj razini, neovisno o subzorcima. Tako možemo utvrditi da se radi o upitniku dovoljno visoke pouzdanosti koji se može koristiti u ispitivanju iskustva i doživljaja neformalne stigmatizacije maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja.

Općenito, povezanost među faktorima i visoki koeficijent unutarnje konzistencije cijele skale omogućuju izražavanje ukupnog rezultata na cijeloj skali jednom vrijednošću koja ukazuje na razinu neformalne stigmatizacije. Takav ukupni rezultat može se kretati od 30 do 150, pri čemu niže vrijednosti ukazuju na manje iskustva i doživljaja stigmatizacije od okoline. Rezultat se može izraziti i kao prosjek (zbroj bodova podijeljen s brojem čestica), čime se olakšava razumijevanje rezultata jer se u tom slučaju vrijednosti kreću od 1 do 5.

Računanjem rezultata na pojedinoj dimenziji (faktoru) moguće je dobiti detaljnije podatke o specifičnom iskustvu i obliku doživljene stigmatizacije od

Tablica 1. Čestice Upitnika neformalne stigmatizacije, njihova korelacija s ukupnim rezultatom i saturacije na faktorima

Čestice	Item-total korelacija	Saturacija na faktorima			
		F1	F2	F3	F4
Susjedi su me gledali kao da sam najgori kriminalac	,73	,754			
Susjedi su govorili da od mene neće ništa dobrog postati	,77	,693			
Susjedi me izbjegavaju	,76	,681			
Čim se u susjedstvu nešto loše dogodi odmah mene proglašavaju krivcem	,62	,678			
Prijatelji iz kvarta me se boje	,48	,656			
Roditelji prijatelja govorili su ružne riječi o meni	,70	,615			
Ljudi iz kvarta gledaju na mene kao da sam gamad	,70	,566			
Roditelji mojih vršnjaka ne daju djeci da se druže sa mnom i govore loše o meni	,71	,525			
Roditelji djece s kojima se družim provjeravaju me	,63	,457			
Neki iz škole su mi se rugali i ismijavali me	,59		,718		
Svi iz mjesta gdje živim su se počeli ponašati prema meni kao da sam smeće	,55		,673		
U mene se uvijek upire prstom	,71		,628		
Susjedi su me nazivali raznim pogrdnim imenima	,68		,621		
Prijatelji iz kvarta nazivali su me klošar, stoko, lešinaru, propalice i sl.	,55		,605		
Susjedi nisu pustili svoju djecu da idu kod mene i druže se sa mnom	,70		,570		
Neki vršnjaci me izbjegavaju jer se boje šta će drugi reći ako se budu družili sa mnom	,62		,547		
Neki iz razreda su me izbjegavali	,68		,524		
Vršnjaci su se zgražali na to što sam napravio	,42		,415		
Neki prijatelji su mi okrenuli leđa kada su saznali da sam počinio kazneno djelo	,59		,412		
I dalje se druže svi sa mnom kao i prije*	,37		,397		
Nastavnici su se ponašali prema meni kao da sam zločinac	,67			,812	
Nastavnici su me tretirali lošije nego ostale u razredu	,64			,776	
Nastavnici su pričali u zbornici ružno o meni	,65			,735	
Nastavnici mi nisu htjeli pomoći	,54			,701	
Roditelji su digli ruke od mene	,44				,714
Roditelje/mamu/tatu uopće nije briga što je sa mnom	,36				,645
Kada god bi došli u posjet nekome od rodbine ili prijatelja stalno se pričalo o tome što sam napravio	,41				,625
Roditelji su me nazivali raznim ružnim imenima: kriminalac, probisvijet, propalica i sl.	,40				,568
Neki rođaci branili su svojoj djeci da se druže sa mnom jer su se bojali da ću ih ja nagovoriti na kazneno djelo	,54				,558
Neki rođaci prestali su se družiti sa mnom	,60				,557

* čestica se obrnuto buđuje

Tablica 2. Interkorelacije i koeficijenti pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije faktora Upitnika neformalne stigmatizacije

Faktor	Faktor F2	Faktor F3	Faktor F4	Cronbach alpha
F1 „Strah i negativna očekivanja od okoline“	,751**	,605**	,510**	0,83
F2 „Ponižavanje i odbacivanje od okoline“		,603**	,578**	0,87
F3 „Negativna percepcija od nastavnika“			,420**	0,88
F4 „Negativna percepcija od roditelja i rođaka“				0,76
Cronbach alpha za cijeli Upitnik neformalne stigmatizacije				0,94

** p<0,01

osoba iz okoline. Usporedbom rezultata po dimenzijama moguće je dobiti i podatak o tome od kojih osoba iz okoline (roditelji, rođaci, vršnjaci, prijatelji, nastavnici, susjedi) je doživljena stigmatizacija najveća.

Doživljaj neformalne stigmatizacije maloljetnih počinitelja kaznenih djela

U okviru cilja istraživanja željeli smo ispitati i razlikuje li se doživljaj stigmatiziranosti maloljetnika s obzirom na razinu formalne stigmatizacije (vrstu intervencije) i od koga doživljavaju najviše neformalne stigmatizacije. Očekivali smo da će maloljetnici kojima je zbog počinjenog kaznenog djela u okviru uvjetovanog oporiteta naložena neka od posebnih obveza iskazivati o najmanjem doživljaju neformalne stigmatizacije u odnosu na ostale (jer nisu bili u sudskom postupku). Također smo očekivali da će maloljetnici kojima je izrečena izvaninstitucionalna mjera iskazivati o većem doživljaju stigmatiziranosti u odnosu na maloljetnike prema kojima je primijenjeno načelo uvjetovanog oporiteta i o manjem doživljaju stigmatiziranosti u odnosu na maloljetnike koji su smješteni u instituciju, za koje smo pretpostavili da će izvještavati o većem doživljaju stigmatizacije u odnosu na ostale dvije skupine sudionika. Naša očekivanja provjerili smo analizom varijance čiji su rezultati prikazani u Tablici 3.

Dobivena je statistički značajna razlika u doživljaju neformalne stigmatizacije među ispitivanim skupinama maloljetnika ($F=30,95$; $p<0,01$), a post-hoc analiza primjenom Scheffeovog testa pokazala je da

razlika postoji između sudionika s institucionalnim mjerama u odnosu na sudionike iz druge dvije skupine. Maloljetnici s institucionalnim mjerama statistički značajno više nego ostali doživljavaju neformalnu stigmatizaciju, uz rizik manji od 5%. Razlika između sudionika prema kojima se primjenjuje načelo uvjetovanog oporiteta i sudionika s izvaninstitucionalnim mjerama nije se pokazala statistički značajnom. Maloljetni počinitelji kaznenih djela prema kojima je primijenjeno načelo uvjetovanog oporiteta bez obzira što su manje formalno stigmatizirani jer nisu bili u sudskom postupku (kao maloljetnici s izrečenim izvaninstitucionalnim mjerama) ne pokazuju manje iskustvo i doživljaj stigmatiziranosti u odnosu na maloljetnike s izrečenim izvaninstitucionalnim mjerama nakon provedenog sudskog postupka.

Naša hipoteza je djelomično potvrđena i možemo zaključiti kako maloljetnici koji su smješteni u ustanovu zbog počinjenog kaznenog djela ili temeljem rješenja Centra za socijalnu skrb, odnosno koji su jače formalno stigmatizirani, doživljavaju i veću neformalnu stigmatizaciju nego maloljetnici s izvaninstitucionalnim mjerama (uključujući načelo uvjetovanog oporiteta).

Iz tog razloga odlučili smo rezultate po faktorima upitnika doživljaja neformalne stigmatizacije promotriti na dvije skupine sudionika (s izvaninstitucionalnim i institucionalnim mjerama), a ne na tri (načelo oporiteta, izvaninstitucionalne i institucionalne mjere). Rezultati su prikazani u tablici 4.

Tablica 3. Usporedba skupina maloljetnika prema vrsti mjere na ukupnom rezultatu na Upitniku neformalne stigmatizacije

Grupa	N	M	SD	Min	Max	A1	A2	B
A1 Maloljetnici s primjenjenim načelom oporiteta	83	39,70	14,20	30,00	119,00			*
A2 Maloljetnici s izvaninstitucionalnim mjerama	63	39,90	11,40	30,00	82,00			*
B Maloljetnici s institucionalnim mjerama	126	57,70	23,60	30,00	124,00			
Ukupno	272	48,10	20,70	30,00	124,00	F= 30,95 p<0,01		

*Razlika među grupama statistički značajna na osnovi Scheffeova testa ($p<0,05$)

Tablica 4. Usporedba skupina maloljetnika s različitim mjerama po rezultatima na faktorima Upitnika neformalne stigmatizacije

Faktor	Grupa	N	M	SD	Min	Max	t	p
F1 „Strah i negativna očekivanja od okoline“ (9 čestica)	Maloljetnici s izvanzavodskim mjerama	146	11,89	5,00	9	36	6,76	0,01
	Maloljetnici smješteni u instituciju	126	17,65	8,75	9	41		
F2 „Ponižavanje i odbacivanje od okoline“ (11 čestica)	Maloljetnici s izvanzavodskim mjerama	146	13,86	4,46	11	42	6,86	0,01
	Maloljetnici smješteni u instituciju	126	19,60	8,85	11	51		
F3 „Negativna percepcija od nastavnika“ (4 čestice)	Maloljetnici s izvanzavodskim mjerama	146	5,86	3,50	4	20	5,55	0,01
	Maloljetnici smješteni u instituciju	126	8,73	5,00	4	20		
F4 „Negativna percepcija od roditelja i rođaka“ (6 čestica)	Maloljetnici s izvanzavodskim mjerama	146	8,19	3,12	6	25	6,48	0,01
	Maloljetnici smješteni u instituciju	126	11,76	5,75	6	29		

Razlike u prosječnim rezultatima na faktorima upitnika neformalne stigmatizacije između sudionika s izvaninstitucionalnim mjerama i sudionika s institucionalnim mjerama testirane su t-testom za nezavisne uzorke. Sudionici s izvaninstitucionalnim mjerama iskazuju statistički značajno manji doživljaj stigmatiziranosti od sudionika s izrečenim institucionalnim mjerama na svim ispitivanim dimenzijama. Najviše su izjavljivali o stigmatizirajućim reakcijama od nastavnika, roditelja i rođaka, ali i ostalih (susjeda). Maloljetnici s institucionalnim mjerama statistički značajno više su navodili da ih se prijatelji boje, da su roditelji djece s kojima se druže govorili ružno o njima i branili svojoj djeci da se s njima druže, da su ih ljudi iz kvarta gdje žive gledali s podcjenjivanjem. Također, statistički značajno više navodili su da su im neki prijatelji i vršnjaci okrenuli leđa, govorili im ružne riječi i nazivali ih ružnim imenima, rugali im se, da su ih susjedi nazivali ružnim imenima i branili svojoj djeci da se s njima druže, da su ih svi iz mjesta gdje žive podcjenjivali. Statistički značajno više navodili su da su nastavnici pričali ružno o njima i ponašali se ružno prema njima, te da su ih roditelji nazivali ružnim imenima ili da su digli ruke od njih.

Ovi rezultati govore u prilog tome kako maloljetnici smješteni u ustanove zbog počinjenog kaznenog djela ili temeljem rješenja Centra za socijalnu skrb (socijalno zaštitne mjere) zbog društveno neprihvatljivog ponašanja tj. koji su jače formalno stigmatizirani doživljavaju više negativnih iskustava i negativnih ponašanja (neformalne stigmatizacije) od različitih osoba iz svoje okoline (roditelja, nastavnika, rođaka, susjeda, vršnjaka i ostalih). To je bilo i očekivano iz najmanje dva razloga. Kao prvo, s obzirom da su prema većini maloljetnika koji su smješteni u ustanovu već ranije bile poduzimane mjere, moguće je da se radi o skupini maloljetnika koji su upravo zbog svog neprihvatljivog ponašanja u većoj mjeri doživljavali negativne reakcije okoline. S druge strane, moguće je da je sama institucionalizacija stigma koja izaziva nepovjerenje i izbjegavanje kao i ostale negativne postupke različitih osoba s kojima su maloljetnici u kontaktu.

RASPRAVA

Cilj istraživanja bio je konstrukcija upitnika za procjenu neformalne stigmatizacije maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja, prvog instrumenta ovakve vrste u nas. Odlučili smo se za ispitivanje njihovog doživljaja odnosa i reakcija različitih osoba iz njihove okoline prema njima, za razliku od uobičajenog ispitivanja stigmatizacije

pripadnika pojedinih skupina ispitivanjem stavova drugih osoba prema njima. Iako je i ovaj drugi način ispitivanja stigmatizacije potreban i koristan, on pruža informacije o prevladavajućim stavovima o tipičnom pripadniku određene skupine u nekoj sredini i može varirati za pojedine ciljne osobe ili podskupine. Iz perspektive pomagačkih struka, smatramo da su percepcija samih maloljetnika i njihov osobni doživljaj stigmatizacije važniji, kako za ispitivanje neformalne stigmatizacije tako i za njihovu sliku o sebi.

Kao rezultat istraživanja konstruiran je upitnik od 30 čestica kojim se može procjenjivati doživljaj neformalne stigmatizacije od osoba iz okoline, a u čijoj podlozi su četiri faktora: Strah i negativna očekivanja od okoline, Ponižavanje i odbacivanje od okoline, Negativna percepcija od nastavnika i Negativna percepcija od roditelja i rođaka. Pouzdanost upitnika je visoka (Cronbach alpha iznosi .94), faktori međusobno umjereno koreliraju, te upitnikom možemo procjenjivati ukupni doživljaj neformalne stigmatizacije, ali i doživljaj prema faktorima (od različitih osoba iz okoline).

Ispitivanjem doživljaja neformalne stigmatizacije maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja s izvaninstitucionalnim (uključujući načelo oportuniteta) i institucionalnim mjerama dobili smo rezultat da maloljetnici kojima su izrečene institucionalne mjere doživljavaju statistički značajno više stigmatizacije od svih osoba iz svoje okoline u odnosu na maloljetnike s izvaninstitucionalnim mjerama. S obzirom da se kod jače formalne stigmatizacije, tj. izdvajanja iz obitelji i okoline i smještavanja u ustanovu radi zapravo o institucionalizaciji, dobivene rezultate valja promatrati i na način da izdvajanje maloljetnika i smještavanje u instituciju s drugim maloljetnicima društveno neprihvatljivog ponašanja znači veću neformalnu stigmatizaciju.

S obzirom da je naše nastojanje bilo da ispita-mo razinu neformalne stigmatizacije u odnosu na formalnu stigmatizaciju, te smo u tom smislu maloljetnike s izvaninstitucionalnim mjerama promatrali u dvije skupine: maloljetnike s primijenjenim načelom oportuniteta koji nisu bili u sudskom postupku i maloljetnike s izrečenim izvaninstitucionalnim mjerama nakon provedenog sudskog postupka, možemo reći da se naše očekivanje nije u potpunosti potvrdilo jer između dvije skupine sudionika s izvaninstitucionalnim mjerama nije bilo statistički značajne razlike u doživljaju neformalne stigmatizacije iako su formalno različito stigmatizirani. Izvaninstitucionalne mjere, bez obzira da li su naložene prije provedenog sudskog postupka ili nakon

njega, zapravo funkcioniraju slično sa sličnim učincima, osim što u slučaju kad mjeru nalaže Državno odvjetništvo maloljetnik nije evidentiran kao počinitelj kaznenog djela (formalno nije stigmatiziran). Dakle, dobiveni rezultati pokazuju da je za doživljaj stigmatiziranosti važnija vrsta mjere nego činjenica da je maloljetnik bio u sudskom postupku.

Već je u uvodnom dijelu rada navedeno da teorija etiketiranja ističe kako etiketa može biti negativna (stigmatizacija, negativni sram), ali može biti i poticajna za pozitivnu promjenu (reintegrativni sram). Unutar reintegrativne teorije posramljivanja (Braithwaite, 1989, prema Harris, 2006). govorilo se o pozitivnom utjecaju neformalne stigmatizacije na prestanak ili smanjenje vršenja kaznenih djela jer bi sram od bliskih i značajnih osoba trebao maloljetnog počinitelja kaznenih djela potaknuti na razmišljanje o eventualnom gubitku podrške njemu važnih osoba i nadalje na pozitivnu promjenu ponašanja.

Harris (2006) nalazi da stigmatizacija utječe na emocionalno stanje maloljetnog počinitelja kaznenog djela (izaziva osjećaj krivnje, gubitka časti i poštivanja, bivanja u centru pozornosti zbog nečeg negativnog, ponižavanja) koje utječe na negativno samopoimanje. Njegovi rezultati govore u prilog reintegrativnoj teoriji posramljenja. On zastupa da je izvansudska nagodba više povezana s reintegrativnim sramom nego izrečene mjere, iako nije pokazano da je manje stigmatizirajuća. Sram zbog počinjenog kaznenog djela povezan je s većim osjećajem krivnje bez obzira radi li se o reintegrativnom ili stigmatizirajućem sramu. Vezano uz obiteljsko okruženje i odgoj maloljetnika, negativna društvena reakcija, ali i neformalna stigmatizacija povezana je s osjećajem srama i stigmatizacije koji kod pojedinih maloljetnika mogu biti poticaj za promjenu ponašanja, a kod nekih pojačati društveno neprihvatljivo ponašanje. Kod maloljetnika koji je sudjelovao u počinjenju kaznenog djela, a koji je inače dobrog ponašanja, ali i povoljne obiteljske situacije (tu se prije svega misli na odgoj i odnose u obitelji), školske situacije i sl. postupak na državnom odvjetništvu ili sudu može dovesti do reintegrativnog posramljenja zbog počinjenog kaznenog djela i to može biti motiv za promjenu.

Istraživanje o utjecaju neformalne stigmatizacije kod maloljetnih počinitelja kaznenih djela koje su proveli Adams i suradnici (2003) pokazalo je da je doživljaj stigmatizacije od nastavnika i vršnjaka bio najznačajniji prediktor ozbiljne delinkvencije. Ti nalazi se razlikuju od nekih ranijih (Aultman i Welfford, 1979, prema Kaplan i Johnson, 1991,

Matsueda, 1992, prema Matsueda i Heimer, 1994) koji govore o doživljaju stigmatizacije od roditelja kao najznačajnijem prediktoru delinkvencije. Maloljetnici nastoje tajiti svoje delinkventno ponašanje pred roditeljima kako bi bili bolji u očima roditelja i imali njihovu zaštitu. Roditelji imaju tendenciju zaštititi svoju djecu od izricanja mjera i onda kada znaju da su krivi. U slučaju nastavnika i vršnjaka malo je teže zatajiti delinkventno ponašanje jer većina mladih provodi više vremena u školi i s prijateljima nego s roditeljima.

Naši nalazi govore o tome da maloljetnici društveno neprihvatljivog ponašanja koji su smješteni u ustanovu doživljavaju statistički značajno više stigmatizirajućih reakcija od svih iz njihove bliske okoline (roditelja, prijatelja, vršnjaka, nastavnika, susjeda) u odnosu na maloljetnike s izvaninstitucionalnim mjerama. Možemo reći da se osjećaju odbačeni od onih koji su im bliski. Prema teoriji reintegrativnog posramljenja, sram od bliskih osoba trebao bi biti pozitivan i motivirajući za pozitivnu promjenu. Da bi sram doveo do pozitivne promjene ponašanja potrebno je i da odnosi s bliskim osobama od kojih smo posramljeni budu dobri, podržavajući i da maloljetnik ima razvijene neke vrijednosti o tome što je dobro, a što loše. Maloljetnici iz našeg uzorka nisu mogli doživjeti reintegrativan sram od roditelja jer nemaju s njima dobre odnose (i temeljne obiteljske vrijednosti) koji bi omogućili takav reintegrativan sram i pozitivne promjenu ponašanja (o tome govore njihove izjave, npr. *roditelji su me nazivali raznim pogrđnim imenima propalico, niškoristi, đanker, narkoman, stoka, ili roditelji su me zakačili za kuku i tako sam visio čitav dan...*).

Nalazi dobiveni ovim istraživanjem govore u prilog teorijama etiketiranja o stigmatiziranosti maloljetnih počinitelja kaznenih djela. Kod maloljetnika koji su jače formalno stigmatizirani doživljaj neformalne stigmatizacije je veći, odnosno izricanje mjere izdvajanja iz okoline i smještanja u ustanovu zbog počinjenog kaznenog djela ili socijalno zaštitne mjere znači i veću neformalnu stigmatizaciju. Također, možemo reći da je neformalna stigmatizacija maloljetnika iz ovog uzorka nešto jače izražena od nastavnika, roditelja i rođaka nego od susjeda i vršnjaka. Kao prvo, radi se o mladima koji su u dobi kada je škola mjesto gdje se provodi puno vremena. Nastavnici mogu svojim odnosom prema maloljetniku odrediti status maloljetnika u školi i čini se da maloljetnici iz uzorka to i prepoznaju. Maloljetnici koji su smješteni u ustanovu usmjereni su na okolinu u ustanovi, ali i na školu i nastavnike. Iako su izdvojeni iz obitelji govore o

doživljenoj stigmatizaciji od roditelja i rođaka. Kao daljnji korak u izučavanju stigmatiziranosti bilo bi dobro istražiti radi li se o stigmatizaciji doživljenoj prije izdvajanja iz obitelji ili za vrijeme trajanja mjere. Time bismo dobili odgovor na pitanje koliko je zapravo izdvajanje iz obitelji doprinijelo doživljaju neformalne stigmatizacije od roditelja i rođaka. Maloljetnici su još istakli i doživljaj stigmatizacije u smislu straha i negativnih očekivanja i vrednovanja od drugih iz okoline (izbjegavanja, ružnih pogleda, ružnih riječi, zabranjivanja druženja s nekadašnjim prijateljima i sl.), što nam govori o njihovom doživljaju neprihvaćenosti u zajednici, doživljaju koji može pogodovati traženju prihvaćanja među sebi sličnima i razvoju delinkventnog identiteta.

ZAKLJUČAK

Problem stigmatizacije često se vezuje uz socijalno i društveno ugrožene skupine ljudi. Jedna od skupina su i maloljetnici društveno neprihvatljivog ponašanja. Istraživanja u svijetu dovela su do razmišljanja da prema mladima društveno neprihvatljivog ponašanja treba primjenjivati ne-stigmatizirajuće pristupe i mjere te im tako omogućiti da njihovo buduće ponašanje bude u skladu s društveno prihvaćenim. I Hrvatska je krenula tim putem, iako do sada nismo imali ni jedno istraživanje o tome koliko su maloljetnici društveno neprihvatljivog ponašanja u Hrvatskoj stigmatizirani.

Ovim istraživanjem konstruirali smo upitnik za procjenu doživljaja neformalne stigmatizacije maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja. On omogućuje procjenu razine neformalne stigmatizacije od raznih osoba iz okoline, ali i planiranje daljnjeg rada s maloljetnicima društveno neprihvatljivog ponašanja, jer na temelju dobivenih rezultata možemo vidjeti na kojoj razini treba pojačati pomoć (intervenciju) - da li je to obitelj, škola ili prijatelji.

Također, dobili smo rezultat o doživljaju stigmatiziranosti maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja na temelju kojeg možemo zaključiti da su maloljetnici kojima su izrečene institucionalne mjere jače neformalno stigmatizirani, te da doživljavaju najviše negativnih percepcija od nastavnika, roditelja i rođaka, ali da doživljavaju i strah i negativna očekivanja od ostalih iz okoline.

Iako je istraživanje provedeno u skladu sa znanstvenim postupcima, konačni upitnik za procjenu doživljaja neformalne stigmatizacije maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja podlozan je daljnjem razvijanju. Kao prvo, upitnik bi trebalo primijeniti i na drugim uzorcima maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja, kako bi se provjerila stabilnost njegovih metrijskih karakteristika. S druge strane, bilo bi zanimljivo provesti fokusne grupe s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela kojima su izrečene izvaninstitucionalne mjere, jer su naše fokusne grupe bile s maloljetnicima koji se nalaze u ustanovama. Možda bi se tako prikupile čestice koje bi sadržajno proširile instrument i pridonijele njegovoj većoj valjanosti.

Isto vrijedi i za žensku populaciju. Smatramo da se konstruirani upitnik ne bi trebao u ovom obliku primijeniti na ženskoj populaciji jer je moguće da on sadrži čestice koje uključuju oblike stigmatizacije kakve one ne doživljavaju, a nisu obuhvaćeni neki specifični oblici stigmatizacije kojima su izložene djevojke. Stoga bi sličan postupak (kvalitativno ispitivanje, pa razvoj instrumenta) valjalo ponoviti i na uzorku ženske populacije.

Problem stigmatizacije maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja istraživali smo tako da smo maloljetnike pitali o njihovom doživljaju stigmatiziranosti od različitih osoba iz njihove okoline. Bilo bi dobro ispitati i okolinu o mišljenjima i osjećajima prema maloljetnicima društveno neprihvatljivog ponašanja. Prvenstveno pri tom mislimo na njihove roditelje i prijatelje, ali i ostale, kao npr. nastavnike, vršnjake i susjede - dakle one koji imaju u svojoj okolini maloljetnike društveno neprihvatljivog ponašanja, ali im nisu bliski.

Također, s obzirom da neka istraživanja govore i o vezi doživljaja stigmatizacije zbog društveno neprihvatljivog ponašanja s nekim drugim stigmatizirajućim elementima, npr. status obitelji, bilo bi dobro provjeriti koliko je doživljaj stigmatizacije vezan upravo uz društveno neprihvatljivo ponašanje i vrstu mjere, a koliko uz stigmatizaciju na osnovi obitelji ili nekih drugih obilježja (nacionalne i vjerske pripadnosti, obrazovanja, zaposlenja, materijalnog statusa i slično).

LITERATURA:

- Adams, M.S., Robertson, C.T., Gray-Ray, P. i Ray, M. C. (2003): Labeling and Delinquency. www.highbeam.com/labeling_and_delinquency.htm
- Ahmed, E., Harris, N., Braithwaite, J. i Braithwaite V. (2001): Shame management through reintegration. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bartusch, D.J. i Matsueda, R.L (1996): Gender, Reflected Appraisals and Labeling: A Cross-Group Test of an Interactionist Theory of Delinquency. *Social Forces*. 75 (1), 145-177.
- Bernburg, J.G. i Krohn, M.D. (2003): Labelling, Life Chances and Adult Crime: The Direct and Indirect Effects of Official Intervention in Adolescence on Crime in Early Adulthood. *Criminology*. 41 (4), 1287-1318.
- Bodwitch, C. (1993): Getting rid of troublemakers: High School Disciplinary Procedures and the Production of Dropouts. *Social Problems*. 40, 493-509.
- Botchkovar, E. i Tittle, Ch. R. (2006): Crime, shame and reintegration in Russia. www.restorativejustice.org/reprint.com
- Braithwaite, J. (1989): Crime, shame and reintegration. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, S.C. (1999): Learning across the campus: How college facilitates the development of wisdom. Sveučilište u Marylandu, College Park. Neobjavljena doktorska disertacija.
- Cvjetko, B. (2003): Zakonska osnova za posebnu osnovu – izvansudsku nagodbu u hrvatskom maloljetničkom kaznenom pravu. U: Model izvansudske nagodbe u kaznenom postupku prema maloljetnicima i mlađim punoljetnicima (ur:) Koller-Trbović, N., Cvjetko, B., Koren-Mraz, M. i Žižak, A. Ministarstvo rada i socijalne skrbi Republike Hrvatske, Državno Odvjetništvo Republike Hrvatske i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet u Zagrebu, 23-43.
- Farrington, D.P. (1986): Age and Crime. U: Crime and Justice, 7 (ur:) Tonry, M. i Morris, N. Chicago: University of Chicago Press, 189-251.
- Farrington, D.P., Osborn, S.G. i West, D. (1978): The Persistence of Labelling Effects. *British Journal of Criminology*. 18, 277-284.
- Goffman, C. (1963): Stigma. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.
- Harris, N. (2006): Reintegrative Shaming, Shame and Criminal Justice. *Journal of Social Issues*. 62 (2), 327-346.
- Hirschfield, P. (2004): Stigmatization or Normalization? The Declining Relevance of Labelling Theory in Disadvantaged Urban Communities. Paper submitted for consideration for the 2004. Annual Meeting of American Sociological Association in San Francisco, CA.
- Kaplan, H.B. i Johnson, R.J. (1991): Negative Social Sanctions and Juvenile Delinquency: Effects of Labelling in a Model of Deviant Behavior. *Social Science Quarterly*. 72 (1), 98-123.
- Maruna, S. (2001): Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives. Washington, DC: American Psychological Association.
- Matsueda, R.L. i Heimer, K. (1994): Role-taking Commitment and Delinquency: A Theory of Differential Social Control. *American Sociological Review*. 59, 365-390.
- Melossi, D. (1985): Overcoming the crisis in critical criminology: Toward a grounded labeling theory. *Criminology*. 23 (2), 193-208.
- Obiteljski zakon (1998): Zagreb: Narodne novine 162/98, 116/03 i 17/04.
- Sweeten, G. (2006): Who Will Graduate? Disruption of High School Education by Arrest and Court Involvement. *Justice Quarterly*. 23 (4), 462-480.
- Tyson, G. (2007): Parental shaming and adolescent delinquency: A partial test of reintegrative shaming theory. www.restorativejustice.org/reprint
- Zakon o socijalnoj skrbi (2003): Zagreb: Narodne novine 73/97, 27/01, 59/01, 82/01 i 103/03.
- Zakon o sudovima za mladež (1997): Narodne novine, 111/97, 27/98, 12/02.

DEVELOPMENT OF QUESTIONNAIRE FOR ESTIMATION OF INFORMAL STIGMATIZATION EXPERIENCE IN JUVENILES WITH SOCIALY UNACCEPTABLE BEHAVIOUR (UNS-D)

SUMMARY

The goal of the research was development of Questionnaire for estimation of informal stigmatization experience in juveniles with socially unacceptable behaviour and to explore the level of informal stigmatization experience in juveniles with socially unacceptable behaviour from different persons in their surrounding.

The research was conducted in two phases, combining qualitative and quantitative methodology. In first phase focus groups with juveniles with socially unacceptable behaviour in institutional treatment (N=32) were conducted, on the ground of their statements was formed initial questionnaire of informal stigmatization (42 items). In second phase the integral questionnaire was conducted on the sample of 272 juveniles with socially unacceptable behaviour to whom were applied non institutional and institutional measures, after that was conducted psychometric analysis and constructed the final version of the questionnaire.

The Questionnaire of informal stigmatization consists of 30 items and has high reliability ($\alpha = .94$). Higher result means more experience of informal stigmatization from persons in their surrounding. Factor analysis extracted four factors: Fear and negative expectations from others, Humiliation and rejection from others, Negative perception from teachers and Negative perception from parents and relatives. Result on each dimension tells us about experience of stigmatization from different persons from surrounding (parents, relatives, peers, friends, teachers, neighbours).

The result on the constructed Questionnaire of informal stigmatization shows us that juveniles who are more formally stigmatized (institutional measure) are also more informally stigmatized from different persons in their surrounding. Between juveniles with non institutional measures before and after conducted court procedure there is no statistically significant difference. Juveniles experience mostly negative perception from teachers, parents and relatives, but they also report about fear and negative expectations from persons in their surrounding.

Key words: *informal stigmatization, juveniles with socially unacceptable behaviour, development of questionnaire*

